HERCZEGH GÉZA

Görgei
(Vázlatok egy arcképhez)

A nagy per, Görgei Artur hazaárulási pere, már több mint 130 éve tart. A vádat 1849. szeptember 12-én fogalmazta meg Kossuth viddini levelében, hogy azután a periratok véget nem érő sora kövesse. A magyar emigráció számára létfontosságú volt annak hirdetése, hogy a szabadságharc árulás miatt bukott el, a dualizmus korában viszont a Görgei-kérdés a 67-esek és a 48-asok csatatere volt, mely mindaddig nem juthatott nyugvópontra, amíg az ország politikai életét e két irányzat szembenállása jellemezte. A függetlenség fegyveres megvédésének lehetősége vagy – éppen ellenkezőleg – annak kilátástalansága, Világos elkerülhetetlensége, szolgáltatták a döntő érvet a 48-as, ill. a 67-es álláspont történeti megalapozásához.

1920 után ez az ellentét értelmét vesztette, és az ellenforradalmi rendszer hivatalos történetírása nagy igyekezettel rehabilitálta Görgeit, de azért, mert szemben állt a liberális, a forradalmár Kossuthtal és Szekfű szövegezési bűvészmutatványában már „mintegy Széchenyi tanítványaként" nézte a magyar valóságot. Ennek során még az a véletlen vagy nagyon is tudatos elírás is kicsúszott Szekfű keze alól, hogy Görgei a haditörvényszék ítélete alapján „főbelövette" Zichyt,[1] holott nagyon is jól kellett tudnia, hogy az ítélet kötél általi halálról szólt. Jellemző, hogy amikor Steier Lajos Görgei forradalmiságát emlegette, fontosnak tartották, hogy a tábornokot sürgősen megvédjék a forradalmiságnak még a gyanújától is.[2]

Marxista történetírásunk ezt az ellenforradalmivá preparált Görgei-képet kapta örökségül, és természetes következménye Görgei újbóli vád alá helyezése lett. A régi árulási vád és az ellenforradalmár portréja együtt remekül igazolta a forradalom legyőzhetetlenségének mítoszát, azt a hitet, hogy a következetes és kérlelhetetlen harcot folytató forradalmi tömegeket csak árulás – egyes osztályok vagy egyének árulása – esetén győzheti le az ellenség, bármilyenek is legyenek a tényleges erőviszonyok. Révai József az 1848-as forradalomról írott tanulmányaiban egyértelműen árulónak ítélte Görgeit,[3] és az ő vitathatatlan tekintélye az ötvenes években munkálkodó történészeink

[1] *Hóman–Szekfű:* Magyar történet. Bp., 1936. II. kiadás V. kötet 417.

[2] Ld. *Miskolczy Gyula* cikkét. Napkelet, 1925. 246. A Görgei-kérdés első nyolc és fél évtizedének irodalmát *Kosáry Domokos* összegezte: A Görgey-kérdés és története. Budapest, 1936. Részletes bibliográfiai utalások helyett e könyv gazdag anyagára utalok, anélkül, hogy a szerző minden megállapítását és különösen azt, hogy Görgei „apolitikus katona" lett volna, magamévá tenném.

[3] Ld. *Révai József* „Az aradi tizenhárom" című, 1939-ben írott cikkét. Megjelent a Válogatott történelmi írások. I. kötetében, Budapest, Kossuth, 1966. 182.

nézeteit is döntő módon befolyásolta. Így lett a téli hadjárat „szégyenteljes visszavonulás", s a tavaszi hadjáratban Görgei „csupán az akadály szerepét játszotta", aki Gödöllőn Kossuth oldalán „fanyalogva" fogadta a honvédek lelkes éljenzését.[4] 1960-ban megjelent cikkében Varga János már elismerte Görgei hadvezéri képességeit, katonai érdemeit, de olyan egyénnek ábrázolta, akiben rátarti ellenszenv élt a gazdagabbak, úri dölyf az alsóbbrendűek iránt, kétszínű intrikus volt, jellemnek hitvány stb.[5] Az újabb munkákban – így a Magyarország története című nagy összegezésnek 1848–49-ről szóló kötetében – még árnyaltabb a fogalmazás. Spira György Görgeit nem nevezi árulónak, működésének egészéről adott jellemzés azonban általában negatívnak tekinthető.[6]

De vajon igaz-e, hiteles-e az ellenforradalmár arcképe, amely feltétlenül kihat Görgei mindenegyes lépésének megítélésére és legapróbb tévedését vagy mulasztását is naggyá növeli? Hogyan kelthette fel akkor annyi, reakciós nézetekkel igazán nem gyanúsítható nagy író és költő rokonszenvét, sőt csodálatát? De miért ítélték el ugyancsak nagy írók olyan ellenségesen? Görgei minden bizonnyal a legellentétesebben ábrázolt történelmi alakja irodalmunknak. Az volt a múltban, az maradt napjainkban is. Ezrek és ezrek látták Illyés Gyula Fáklyalángjának hiú, törtető tábornokját, akinek egyedüli gondja, hogy a legénység tökéletes rendben sorakozzék fel a fegyverletételre, de nagy siker volt Németh László „Áruló"-ja is, amelynek klagenfurti száműzöttje hazája érdekében még az árulás bélyegét is nemes lemondással viseli. A darab bírálója Görgeinek „a társadalmi demokratizálódással szembeforduló osztálymagatartását" veti szemére, azt, hogy „osztálykötöttségeinek és személyi gyarlóságainak együttese folytán kis híján ellenforradalmi puccs irányítója lett",[7] Féja „Visegrádi esték"-jének tábornoka viszont igazi demokrata, aki jóval közelebb állt a néphez, mint támadói.

Melyik hát az igazi Görgei? Lehetséges, hogy 1849 tavaszának honvédeit olyan tárbornok vezette győzelemről győzelemre, akinek egyenruháján kívül semmi köze sem volt ahhoz az ügyhöz, amiért ők küzdöttek? Magyarázatot olvashattunk eleget, de hihetőt – valóban meggyőzőt – nem, mint ahogy a védelem is adós maradt annak megértetésével, miként tarthatta szinte az egész nemzet legjobb katonáját, legvilágosabban gondolkozó főjét árulónak?

Ebben elsősorban az a szemlélet a hibás, mely Görgei egyéniségét változatlannak fogta fel és a Csepel-szigeti hadbíróság elnökében ott látta már a világosi diktátort, vagy a keserűen gúnyolódó klagenfurti internáltat a kaszás nemzetőrök őrnagyában, tökéletesen

[4] Kossuth Emlékkönyv. Budapest, Akadémiai, 1952. I. kötet 403., 425.

[5] *Varga János:* A Görgey-kérdéshez. Valóság, 1960/2. 94–104.

[6] Magyarország története. VI/1. kötet. 1848–1890. Budapest, Kossuth, 1980. 305. és köv. Kosáry Domokos könyvének megjelenése óta a tovább bonyolódó Görgei-kérdés összegezése – teljes bibliográfiájának összeállítása – terjedelmes tanulmányt igényelne. Helyette csak néhány jellemző felfogást idézhettem. Új, azelőtt ismeretlen forrásanyag ennek az időszaknak a során kevés került közzétételre. (*Pach Zsigmond Pál:* Kiadatlan Görgey iratok 1849. augusztusából. Századok, 1957. 1–4. sz. 198–226.; *Andics Erzsébet:* Ismeretlen adalékok az 1848–49-es magyar forradalom és szabadságharc végnapjairól. Századok, 1965. 3. sz. 425–457. Ezek kétségtelenül pontosabbá tették a fegyverletételre és az osztrák megtorlás előzményeire vonatkozó ismereteinket anélkül, hogy a kérdést új megvilágításba helyezhették volna.

[7] *Varga János:* Az áruló. Megjegyzések Németh László Görgei drámájához. Történelmi Szemle, 1964. 3–4. sz. 596–614.

megfeledkezve arról, hogy az a szédítő pálya, amelyet az alig harmincéves fiatalember egyetlen esztendő során befutott, nem maradhatott hatás nélkül gondolkodásmódjára.

Görgei emlékiratai aligha segítik elő belső fejlődésének megértését. A „Mein Leben und Wirken in Ungarn" azért sikerült olyan rosszul (mert rossz könyv, hiába elsőrangú forrása a szabadságharc történetének!), mivel szerzője klagenfurti fellfogásának szemszögéből akart politikai következetességet belemagyarázni nagyon is változó nézeteket tükröző tetteinek sorába. Mintha szégyellte volna ifjonti lelkesedését, önkínzó és másokat is bántó keserűséggel tört pálcát mindazok felett, akik továbbra is hittek abban, aminek elérhetetlenségéről ő személy szerint meggyőződött.

Nem teszik könnyebbé a dolgot a kortársak jellemzései sem, amelyek szintén a katasztrófa után, utólagos magyarázatként készültek. A rejtély megoldásához csak az vihet közelebb, ha lehetőleg az eseményekkel egykorú, azon melegében készült feljegyzésekre támaszkodunk. Ezekből a fiatal Görgeiről egészen más kép rajzolódik ki, akitől mi sem állt távolabb, mint a tekintély és a vagyon védelme, vagy az együgyű V. Ferdinánd iránti hűség. Az 1848-as vívmányok lelkes híve, mindenre elszánt védelmezője volt, és – ifjúkori élményei alapján – nem is lehetett más.

Az őrnagy. Szepes vármegye egyik legrégibb nemesi családjának sarjaként született, de anyja révén – félig – polgári származású volt. A hajdani vagyonnak már csak roncsai maradtak, és ezért gyermekkora kínos szegénységben telt el. Katonának is csak azért jelentkezett, hogy a család anyagi gondjain könnyítsen. Hiába viselte a nemesi testőrök díszes egyenruháját, sokszor vacsorázott száraz kenyeret. A császári ármádia szellemét nehezen tűrte. „Ó királyok, ti testvértagadók, kényurai a népnek! És miniszterek, ti királyok zsarnokai! Mikor nyílik meg a fületek elég nagyra, befogadni az udvaroncok hízelgésein felül még egy szemernyi igazságot is, csenevész agyatok és szívetek számára! . . ." – fakadt ki 1843. februárjában. A korabeli újságok közül Kossuth Pesti Hírlapjában találta „a legtöbb igazat és tartalmat".[8] Az első adandó alkalommal elhagyta a katonaságot, hogy vegytani tanulmányokat folytasson – kiemelkedő eredménnyel. A márciusi forradalom tágra nyitotta előtte az érvényesülés lehetőségét. Hogy mást ne említsek, lutheránus létére most már pályázhatott a pesti egyetem vegytani tanszékére. A régi rendszerrel csak a megalázó cifra nyomorúságot veszthette el, az újjal bármit elnyerhetett. „Bárcsak hazánk fiai már eltörölték volna a robotot, ezt a pokoli átkát az emberi nemnek" – írta március 18-án. – „Igaz, hogy én könnyen beszélek, mert nem vesztek vele semmit, hanem . . . ha rajtam áll, hát eltörlöm a nemességet – itt aztán csakugyan veszteséggel járok . . ."[9]

Családi nevéből el is hagyta az y-t, amit később sem használt[10], és a konzervatívnak éppen nem nevezhető Márczius Tizenötödikének lett az olvasója. „Egy kvietált huszárfőhadnagy" aláírással cikket is írt a lap 1848. június 5-i számába a nemzetőrtisztek tervbevett drága díszegyenruhája ellen. Személyes ügyéről szólt, de érvei messze túlmutat-

[8] *Görgey István:* Görgey Arthúr ifjúsága és fejlődése a forradalomig. Budapest, MTA, 1916. 182.

[9] *Görgey István:* i. m. 334.

[10] Görgei Arturt Görgey István y-osította vissza, a családnév egységes használata kedvéért. Görgei Artur azonban még Visegrádról keltezett leveleiben is i-vel írta a nevét. Apróság, de jellemző. A magam részéről ehhez igazodom, a jegyzetekben azonba kénytelen vagyok a mindenkori szerző írásmódját követni.

tak az egyenruha kérdésén, és sokat elárultak a fiatal tiszt gondolkodásmódjáról. „Vagy talán már egészen megfeledkeztünk arról, hogy nemcsak a gazdagok soraiban, hanem a legszegényebbek közt is mindig találkoztak főtisztnek alkalmatos egyének? Vagy talán azt hiszik, hogy éppen a jövendőben egyedül a gazdagok osztályában fog teremni az értelmiség és a haza iránti buzgóság? Vagy talán úgy fogjuk fel az egyenlőség szellemét, miszerint ily practicus rendszabályok által a legszegényebb osztályt a főtisztségre való kilátástól is szándékosan elzárjuk? "[11] Nem az „alsóbbrendűek iránti" úri dölyfnek vagy a tiszti kasztszellem képviselőjének hangja volt ez, hanem olyan valakié, aki a frissen kivívott jogegyenlőséget halálos komolyan veszi és attól sem riad vissza, hogy grófot akasztasson, ha az Jellasics kiáltványait szállítja.

Emlékirataiban a régi periratok terjengősségével indokolja ezt a híres esetet.[12] Közvetlenül az ítélet után írott jelentésében azonban egyáltalán nem magyarázkodott, mert legmélyebb meggyőződése szerint erre nem volt szüksége. Csak feltűnési viszketegségből tette volna, mint ahogyan a vád állítja? Ahhoz a kockázat túlságosan nagy volt, hiszen Zichy elítélésével Görgei saját fejét is olyan hurokba dugta, amelyet emberi számítás szerint csak a győzelem vagy a hősi halál vághatott ketté. 48 szereplői közül senki sem csapta be olyan csattanósan maga mögött az ajtót, mint éppen Görgei, és nem véletlenül vált egyszerre a radikálisok hősévé, akiknek ünneplését csak később utasította el.

A nemzetőrökről is egészen más volt a véleménye a fehérmegyei pusztákon, mint később Klagenfurtban. Ragaszkodott vezetésükhöz, és első sikerét is e nemzetőrök élén érte el, akik a későbbi Görgei szerint olyan furcsa és felemás viszonyban voltak az ágyúval. Október 2-án azt írta a képviselőház elnökének: „Csak erélyt, csak most erőmegfeszítést! Mert a nép – könnyezve írom – a nép velünk tart."[13]

Kossuth két okból figyelt fel Görgeire. Az egyik Zichy Ödön-Eugén kivégeztetése volt, a másik Perczellel, Kossuth akkori vetélytársával való összetűzése. Ezek sokkal többet nyomtak a latban, mint az ozorai győzelem körüli érdemei. Napok alatt lett tehát őrnagyból tábornok, nem annyira már elért, mint inkább előlegezett, jövőbeli sikerek alapján. Ezt Kossuth tudta a legjobban, és ezért Görgeit személyes lekötelezettjének tekintette, akitől feltétlen engedelmességet várt. Perczel és Bem semmivel sem engedelmeskedtek jobban Kossuth utasításainak, mint Görgei, de azok nem is voltak az ő „teremtményei", amit Kossuth Görgeivel szemben mindig hangsúlyozott.

A tábornok. A schwechati vereség után előkerült a már október 11-én aláírt kinevezési okmány, és Görgei tábornoki ranggal a harmincezer emberből álló fel-dunai

[11] Hogy a „kvietált huszárfőhadnagy" Görgei Artur volt, öccse bizonyítja (Ld. Görgey Arthur ifjúsága és fejlődése a forradalomig. 344.), aki 1910-ben, amikor könyvét véglegesen összeállította, már messze került 1848 tavaszán vallott nézeteitől, és aligha említette volna a Márczius Tizenötödikében közölt cikket, ha nem bátyja lett volna annak szerzője. Nem is idézett egyetlen sort sem az akkor már nehezen hozzáférhető cikkből.

[12] Az emlékiratoknak ez a része készült el elsőnek. Zichy Edmund azzal fenyegetőzött, hogy bíróság elé állíttatja Görgeit, aki e fejezet megírásával saját védelmét készítette elő. Az a tény azonban, hogy azt teljes terjedelemben beépítette emlékirataiba, azt a látszatot kelti, mintha a történelem előtt is mentegetni akarná magát.

[13] *Görgey István:* Görgey Arthur ifjúsága és fejlődése a forradalomig. Budapest, MTA, 1916. 381.

hadsereg fővezére lett. Két és fél hónap hiányzott 31. évének betöltéséhez. A kinevezéssel Görgei életében és gondolkodásmódjában is új korszak kezdődött. Október 31-én már senki előtt sem volt kétséges, hogy a harc nem a magyar kormány és a felkelő szerbek, horvátok között folyik, hanem a 48-as törvények alapján átalakult Magyarország és az önkényuralom visszaállítására törő császári kormányzat között. Nem olyan küzdelem tehát, ahol „erély és erőmegfeszítés" önmagában sikert hozhat. Nem nemzetőrök élén kell megvívni, akik Jellasics segédcsapatai ellen jól megállták a helyüket, hanem sorkatonasággal a császári sorkatonaság ellenében, azokhoz hasonló szervezettségű és fegyverzetű egységekkel. Görgei felmérte azt is, hogy a harcnak ebben a szakaszában már nincs lehetőség döntő győzelemre, hanem legfeljebb sikeres védekezésre, mely megérlelheti a megegyezés feltételeit.[14] Kossuth iránti bizalma ekkor még töretlen volt, hiszen ő javasolta Kossuth diktatúráját a politikai vezetés egysége és hatékonysága érdekében. Bizalma lassan, fokozatosan kopott az egyre növekvő nehézségek láttán, hogy a fővárosok kiürítése után jusson túl a kritikus ponton.

December utolsó napjai a szabadságharc nagy válságát érlelték meg. A január 2-i pesti haditanács – igen helyesen – úgy határozott, hogy a főserég ne Szolnok felé hátráljon, hiszen maga után húzta volna Windischgrätzet is, megmutatva neki, hogy hol keresse a döntést. Görgei északnyugati irányba vonult, mert ez a mozdulat offenzív jellege mellett számára azzal az előnnyel járt, hogy kikerült a kormány közvetlen ellenőrzése alól.

Útjának első állomásán, Vácott, kiadta hírhedt kiáltványát, amelyben megtagadta az engedelmességet a Honvédelmi Bizottmánynak – azaz Kossuthnak. Görgei utóbb azzal védelmezte a kiáltványt, hogy az V. Ferdinándra való hivatkozással és a republikánus izgatások elítélésével a felbomlástól mentette meg seregét, miután tisztjei egymás után csatolták le kardjukat, nem akarván harcolni a dinasztia ellen. Hogy a tisztikar bomladozott – tény, de hűségének megszilárdítása végett aligha volt szükség a Honvédelmi Bizottmány kíméletlen bírálatára, márpedig a kiáltvány legnagyobb része nyílt vádirat a Bizottmány ellen – erélytelensége és következetlensége miatt. A köztársasági nézetek elutasítása csak mellékes motívuma a kiáltványnak, mely persze ragaszkodik a jogfolytonosság fikciójához, de mikor alkotmányos monarchiáról szól, a hangsúlyt nem a királyságra, hanem az alkotmányra helyezi: „A fel-dunai hadtest végezetül kinyilatkoztatja, hogy az ellenséggel folytatott bármely egyezkedésnek eredményét csak az esetben fogja elismerni, ha az egyrészt Magyarországnak azon alkotmányformáját, amelyre a hadtest megesküdött, másrészt magának a hadtestnek katonai becsületét biztosítja."[15]

Akárhányszor olvassuk el a kiáltványt, az derül ki belőle, hogy Görgei, aki még nem tudott az országgyűlés küldöttségének kudarcáról, azt akarta, hogy Windischgrätz vele tárgyaljon, mivel úgy gondolta, hogy a hadsereg az új szakaszába érkezett küzdelemnek fontosabb tényezője, mint az országgyűlés, amelynek ki tudja, hány tagja érkezik meg

[14] *Spira György* úgy jellemzi Görgei felfogását, hogy „Az a békepártiaktól csak annyiban tért el, amennyiben még nem reménykedett ebban, hogy az eddig hiányzó tárgyalókészség az udvari körökben idővel magától is felül fog kerekedni, hanem azon a véleményen volt, hogy a Habsburgokat mintegy oda kell kényszeríteni a tárgyalóasztalhoz." (Magyarország története. 1848–1890. I. kötet. Budapest, Kossuth, 1980. 305. Tökéletesen igaza van, de azért annyit hozzáfűzhetek, hogy ez a *csak* az akkori viszonyok között nagyon is sokat jelentett.

[15] *Görgey A.*: Életem és működésem. Budapest, Franklin, 1911. I. kötet, 137.

valóban Debrecenbe, vagy a Honvédelmi Bizottmány, mely nem sokáig tarthatja magát. Görgei három héten át nem is küldött jelentéseket Debrecenbe. Egyezkedni kívánt, és az egyezkedés feltételeként az ország alkotmányának elismerését szabta.

Az események rövidesen rácáfoltak Görgei helyzetmegítélésére, de január 5-én, a fővárosok kiürítését követő zűrzavarban, a legvadabb ál- és rémhírek közepette aligha állt véleményével egyedül. Windischgrátz megbízottja, Rankay nyugalmazott huszárszázados január 28-án Rózsahegyen valóban felkereste Görgeit, de a császári alterego tőle is megadást követelt. Görgei a váci kiáltvány átadásával válaszolt, ezzel is jelezve, hogy tárgyalási alapnak szánta. Nem kapitulálni akart, hiszen serege nem szenvedett vereséget, a hadihelyzet nem volt kilátástalan.

Február 5-én Görgei kézhez vette azt a debreceni parancsot, mely Kassán át a Klapkával való egyesülésre szólította fel. Miután a váci kiáltványra osztrák részről pozitív válasz nem érkezett, Görgei megindult a Tisza felé. Időközben belátta már, hogy elsietett dolog volt a Honvédelmi Bizottmánynak az engedelmességet felmondani, és hogy nagyon is lebecsülte Kossuth zsenialitását, amikor feltételezte róla, hogy a vezetés kicsúszik a kezéből, de ezt sem neki, sem másnak nem vallhatta be. Kossuth Debrecenben még nagyobbra nőtt, mint amilyen Pesten volt. Sikerült a haderők összevonását keresztülvinnie, a csapatokat felszerelni, ellátni, a harci szellemet nemcsak fenntartani, de még fokozni is. Kossuthon kívül a szabadságharcnak nem volt és nem lehetett más vezére, neki kellett tehát engedelmeskedni, az ő bizalmát kellett visszaszerezni.

A váci kiáltvány késztette Kossuthot arra, hogy Dembinszkyt a magyar haderők élére állítsa. Dembinszkyt kár Görgeivel szemben nagy hadvezérré magasztalni és kápolnai kudarcát csapatparancsnokainak számlájára írni. Dembinszky később, más körülmények között, más csapatok élén sem jeleskedett, és 1849 nyarán a gondjaira bízott déli főseregeт teljesen dezorganizálta. Balszerencsés hadvezetése csakhamar a tiszafüredi „lázadáshoz" vezetett, mely Klapka tisztjeinek köréből indult ki, de amelynek végül maga Görgei állt az élére. Akkor tért vissza igazán Kossuth hűségére, amikor a legnagyobb engedetlenséget követte el az általa kinevezett fővezérrel szemben. Ezt maga Kossuth is elismerte, hiszen eredetileg azzal a szándékkal indult Tiszafüredre, hogy az engedetlen tábornokot főbe löveti, de – alaposabb tájékozódás után – az ott összegyűlt haderő ideiglenes fővezérévé tette meg. Amiként Görgei belátta, hogy Kossuth nélkül nincs magyar szabadságharc, úgy Kossuth is – a váci proklamáció által kiváltott jogos bizalmatlansága dacára – felismerte, hogy Görgei mégsem áruló, hanem az az ember – talán az egyetlen –, aki Windischgrätzcel valóban megmérkőzhet. Az egyetértés helyreállt közöttük – amit számos egykorú levél bizonyít –, legfeljebb mindkettejük környezete volt az, mely a menvén, egy ifjú, kimondhatatlanul vonzó külsejű hadfit találtam nála honvéd őrnagyi attilában, vállán a háborúnk alatt annyira szokásba jött csatos táskával. Kíváncsiságomat nemsokára Kossuth kettévágta, amidőn az érdekes egyéniségben Görgeivel ismertette meg. Magaviseletében felötlő szerénység ömlött el; Kossuth irányában a tisztelet, mondhatnám hódolat vonásai jegyezék minden szavát, mozdulatát . . ."[16] Alakoskodással ezt hiába akarnánk magyarázni, mert nemsokára következett a nagy próba, a tavaszi hadjárat, mely elválaszthatatlan Görgei nevétől.

[16] *Vukovics Sebő* emlékiratai. Budapest, Athenaeum, 1894. 436.

Az ideiglenes fővezér. Hadvezér mit sem tehet lelkes, fegyelmezett csapatok, tehetséges alvezérek és jó vezérkari tisztek nélkül, de mindezek együttműködését biztosítani és győzelmes csaták sorozatából álló nagy hadjáratot irányítani számbelileg egyenlő erejű ellenféllel szemben, olyan teljesítmény, amelyre csak az ügy iránti feltétlen odaadás képesít. Nem más, maga Kossuth írta az első sikerek után, április 3-án este: „És tudja a tisztelt Bizottmány, mi ezen jó egybevágás harmóniájának kulcsa? Az, hogy Görgei a legtisztább indulatú hazafi. Kiben a haza tökéletesen bízhatik . . ."[17]

Igaz, a tavaszi hadjárat nem volt százszázalékos siker. Windischgrätz hadait nem sikerült bekeríteni és tönkreverni, hanem „csupán" nagy áldozatok árán kiűzni az ország belsejéből. Ha szabad ezt a kifejezést használni, nem kiütéses, hanem pontozásos győzelem volt, de olyan fegyvertény, amely ugyancsak elképesztette a korabeli katonai szakértőket és egyúttal a legtöbb, amit a magyar hadtörténet Hunyadi János óta felmutathat.[18]

Meddig tartott Kossuth és Görgei között az egyetértés? Igaz-e, hogy már az április 7-i gödöllői találkozásuk alkalmával ellentétbe kerültek egymással? Görgei szerint ő határozottan óvta Kossuthot a Habsburg-ház detronizációjától, Kossuth viszont arra hivatkozik, hogy Görgei abba beleegyezett. A szembesítés tehát eredménytelen. Hogy mi hangzott el a négyszemközti találkozó során, pontosan nem állapítható meg, de Görgei semmi esetre sem ellenezhette a trónfosztást olyan határozottan, mint ahogyan visszaemlékezéseiben írja. Egy 1850. március 25-én írt klagenfurti levele szerint Gödöllőn Kossuth kifejtette előtte, hogy az oktrojált alkotmányra egy függetlenségi nyilatkozattal kell felelni. „Ez engemet nem tudott teljesen meggyőzni."[19] Vagyis: félig-meddig mégiscsak meggyőzte őt Kossuth! „Sokkal elfogódottabb voltam – ismerte be ugyanebben a levélben Görgei –, mint más ilyen alkalommal."[20] Görgei bizonyára elmondta a trónfosztással kapcsolatos aggályait, de Kossuth ékesszólásával aligha állhatta a versenyt, aki találkozójukról azzal a benyomással távozott, hogy Görgei egyetért vele. Görgeiben viszont ellenvetéseinek súlya csak később nőtt naggyá, amikor Kossuth érvei helytelennek bizonyultak. Tény, hogy Kossuth a többi tábornok előtt – tehát nyilvánosan – csak általánosságban szólt az olmützi oktrojra adandó válaszról, amit azok helyesléssel fogadtak. Görgei hallgatott, aki pedig hallgat, arról joggal feltételezhető az egyetértés. A függetlenségi nyilatkozat ismertté válása után sem Görgei lépett fel ellene, hanem mások. „Örömet a décheance felett – írta Ludvigh, az új kormánybiztos április 18-án Kossuthnak – senki sem nyilvánított. Én kétségbe estem." Másnapra azonban lehiggadtak a kedélyek. „Görgei, Damjanich, Nagy-Sándor, Leiningen – jelenti Ludvigh – ezt oly dolognak tekinti, mely a háború által már ki volt mondva . . ."[21] Hasonló értelemben írt Vukovics is: „Én Görgeivel a függetlenségi nyilatkozatról beszélvén, nálla semmi ellenszenvet az ügyre nézve nem találtam."[22] Igaz, hogy Molnár alezredes a VII. hadtest tisztjeinek egy

[17] Közli: *Steier Lajos:* Az 1849-i trónfosztás. Genius, 175.

[18] Más szavakkal: Görgeit nem lehet a történelem nagy hadvezéreinek első vonalába sorolni, de nem is vonhatjuk kétségbe hadvezéri képességeit, és még kevésbé mondhatjuk róla, hogy nem is akart döntő győzelmet aratni. Az adott helyzetben többet ért el, mint amennyit a két szemben álló sereg erejének, felkészültségének ismeretében általában kivihetőnek tartottak.

[19] *Steier* i. m. 188.

[20] *Steier* i. m. 190.

[21] *Steier* i. m. 211.

[22] *Vukovics* i. m. 470.

csoportja nevében Görgeit Kossuth lemondatására szólította fel, Görgei azonban április 29-i kiáltványában a trónfosztás mellett nyilatkozott: „Alig egy hónapja – írta –, hogy a Tisza mögött álltunk, kétes pillantásokat vetvén még kétesb jövőnkbe. Ki hitte volna akkor, hogy egy hónap múlva már túl leszünk a Dunán és szép hazánk nagyobb része felmentve egy esküszegő rút dinasztiának rabigája alól! . . . Sokan vannak köztünk, kik már kivívottnak hiszik hazánk óhajtott jövendőjét: de ne ámítsátok magatokat, mert ezen harcz nem Magyarország és Ausztria közti harc egyedül – az európai harcz leend, a természetadta legszentebb népjog harcza a bitor zsarnokság ellen. És győzni fog a nép; győznie kell mindenütt."[23]

Görgei ekkor – 1849 április végén – állt pályafutásának csúcsán, népszerűségének teljében. Senki sem kényszeríthette őt arra, hogy olyan nyilatkozatot tegyen közzé, amellyel nem ért egyet. Ha ő esküszegő dinasztiáról szólt, igenis a hitszegő Habsburg-házra gondolt, ha a zsarnokság elleni európai harcot emlegette, Kossuth szavaival ugyan, de saját meggyőződését fejezte ki. Mindez ismét amellett szól, hogy Gödöllőn Kossuthnak sikerült Görgeit meggyőznie és egyes tisztek ellenkező irányú kísérletei dacára saját politikai befolyása alatt tartani. Amikor Hentzi tönkrelövette és felgyújtotta a pesti Duna-part házait, Görgeinek megint csak a hitszegő Habsburg-ház jutott eszébe: „. . . Részemről – írta május 13-án – az egész tüneményben az ausztriai dynastia halálpompájára gyújtott fáklyáknak lobogását látom, mert akiben a hazában még egy szikrája volt a kegyeletnek a hitszegett dynastia iránt, azt a tegnapi tett örökre kiirtotta."[24] Még emlékirataiban is azt állítja, hogy a detronizáció nem ellenkezett személyes meggyőződésével, csupán időszerűségét és célszerűségét vonta kétségbe.[25]

Kossuthtal egyetértésben indult Görgei Kormárom felmentése után Buda ostromára.[26] Utólag kivétel nélkül mindenki az üldözés folytatásának szükségességét hangoz-

[23] *Görgey A.:* Életem és működésem. Budapest, Franklin, 1911. II. kötet. 48–49.

[24] *Steier* i. m. 296. old. Ld. továbbá *Barta I.:* Kossuth Lajos kormányzóelnöki iratai. Budapest, Akadémiai, 1955. 320.

[25] *Görgey A.:* Életem és működésem. II. kötet. 23.

[26] Az a kérdés, hogy a szabadságharc vezetői közül ki, mikor és milyen erőkkel látta célszerűnek az ostromot és mennyiben az osztrákok üldözését, önálló tanulmányt igényelne. Ami Kossuth álláspontját illeti, május 4-i levelében azt írta Görgeinek: „Tábornok úr . . . miután . . . az ellenséget a Tiszáról az ország nyugati határaihoz menekvésre kényszerítette, erejében megtörte, 6 ütközetben megverte. Komáromot a nemzetnek megmentette, seregeinket a Dunán átvezette, s a megtört ellenséget mindenütt futásnak kényszerítette, *ha mindezekhez Budának visszavételét hozzácsatolandja* (kiemelés tőlem: H. G.), hazánk védelme olly karba lesz helyezve, hogy legközelebbi időkre nézve a hadügyminisztérség a seregparancsnokságnál sokkal fontosabbá válik." Ezt ugyanabban a levélben még kétszer megismételte: „Annálfogva kérem Tábornok Urat, vegye be mihamarébb Budát, s amint bevette, siessen a ministeri tárczát átvenni . . ." „Azért ismételve kérem Tábornok Urat, siessen Buda bevételével és vegye át ministeri állásának . . . gondjait." (Kossuth Lajos kormányzóelnöki iratai. 205–206.) Május 8-i levelében ugyancsak Görgeinek a következőket írta: „Az én kér(d)ésem tehát ez, hogyha bevettük Budát, aminek, amint remélem, néhány nap alatt meg kell történni, tovább üzzük-e az ellenséget, vagy pedig megálljunk Győrnél? Én ez utóbbit hiszem szükségesnek, és azon véleményben vagyok, hogy csak akkor menjünk át a Lajthán, ha legalább 50 000-et fordíthatunk magára ezen expeditióra; de attól is tartok, hogy ha pihenési időt engedünk az ellenségnek, majd kiépül a demoralisatióból . . . stb." (Kossuth Lajos kormányzóelnöki iratai. 238.) Vagyis Kossuth május első napjaiban 1) mindennél sürgősebbnek tartotta Buda bevételét; 2) nem volt kész, határozott elgondolása a hadműveletek további irányát és ütemét illetően; 3) a Lajta átlépését csak a főserég megerősítése

tatta, 1849 május elején nagyon kevesen, nem annyira katonai, mind inkább politikai meggondolásokból, Buda visszavételétől az ország függetlenségének nemzetközi elismerését várták,[27] a Bécs felé való előnyomulástól az intervenció veszélye miatt rettentek vissza. Az elkövetett hiba akkor lett nyilvánvalóvá, amikor az elismerés elmaradt, az intervenció pedig mégis bekövetkezett. Az a mindegyre felbukkanó nézet, miszerint Görgei május első napjaiban nemcsak Magyarország, de Európa sorsát is a markában tartotta volna[28], s hogy ma más lenne a világ, ha akkor pálcájával nem Buda, hanem Bécs felé mutat – a legendák körébe tartozik. A Lajtán túl nem forradalmi lázban égő tömegek várták a honvédeket, hanem a reakció seregei (az európai uralkodók egymás után ajánlották fel segítségüket Ferenc Józsefnek), amelyekkel szemben honvédeinknek már nem voltak győzelmi esélyei.[29]

Nemcsak a külföld reagálását, a rendelkezésre álló időt is rosszul mértük fel. Kossuth május 4-én Görgei hadügyminiszterségével kapcsolatban még azt írta neki, hogy az ellenségnek „vagy saját tehetségével új erőt kell teremtenie, vagy az orosz segítséghez fog nyúlni, mindkettőhöz pedig idő kell". Vajon mennyi? Kossuth levele szerint: „Lehet, hogy egy pár hónap múlva ismét a hadvezérlet leend fontosabb a ministeri tárcánál . . ."[30] Valójában nem pár hónap, de alig pár hét múltával megindult az ellenség újabb támadása.

Az ország egyelőre még Budavár visszavételét ünnepelte, csak Görgei nem fogadta el az altábornagyi rangot, az elsőosztályú érdemrendet, mint ahogyan előbb a gödöllői uradalmat is visszautasította. Miért? Mert Kossuth, illetőleg a trónfosztást kimondó országgyűlés adományozta? Másról volt szó. Görgeit sokan gőgösnek tartották és bizonyára az is volt. „Görgei önfejű, Görgei különcz, Görgei nagyravágyó, de nem oly értelemben, mint az emberek nagyravágyók lenni szoktak"– írta róla az őt jól ismerő Ludvigh.[31] A gőgnek sokféle formája lehet, az is, hogy különbek akarunk lenni másoknál. Különbek úgy, hogy megvetjük a vagyont, a rangot, úgy, hogy elfojtjuk magunkban

---

után tartotta kivihetőnek, és ennek érdekében – amint ez a levél itt nem idézett részéből kitűnik – az erdélyi vagy bács-bánáti seregtől kívánt csapatokat a nyugati határra küldeni. (A hadművelet fővezérévé Kossuth egyébként Bemet szemelte ki.)

[27] A Kossuth és Szemere aláírásával Görgeinek küldött hivatalos köszönőlevél hangsúlyozta: „E diadal (ti. Budavár bevétele) siettette, vagy éppen eszközlötte, hogy önálló nemzeti függetlenségünk Európa által elismertessék." (Kossuth Lajos kormányzóelnöki iratai. 376.) Hasonló értelemben írt Batthyány külügyminiszter Pulszkynak: „Ha némely külföldi hatalmak mindeddig vonakodtak is Magyarországnak függetlenségi nyilatkozatát, mint bevégzett tényt tekinteni, míg hazánknak fővárosa az ellenség kezében van . . . Budának bevétele e nehézségeket végképp elenyészteti." (Közölve *Pulszky Ferenc:* Életem és korom. Budapest, Szépirodalmi, 1958. I. kötet. 542–543.

[28] Ld. *Tímár György:* Bécs vagy Buda. Élet és Irodalom, 1980. június 7.

[29] „A magyar történetírás kedvenc vitája arról, hogy mi lett volna akkor, ha Pest idejében a bécsi forradalom segítségére siet, és ha Görgey Komárom után Buda helyett Bécsnek fordul, valójában hibás körben forog. A német fejlődés irányát az adott objektív feltételek mellett semmiféle külső hatással nem lehetett megváltoztatni. A német forradalom nem tudta megszervezni önmagát, és e képesség iránya a német egység, s vele együtt a magyar forradalom sorsát is eldöntötte." – állapította meg Diószegi István. Ld. *Diószegi István:* A magyar forradalom nemzetközi helyzete. A 48-as forradalom kérdései. Budapest, Akadémiai, 1976, 120.

[30] Kossuth Lajos kormányzóelnöki iratai. 205.

[31] *Steier L.:* Haynau és Paskievics. Genius I. köt. 158.

azokat a gyarlóságokat, amelyek embertársaink szemében tulajdonképpen elviselhetővé tesznek minket. Görgei az ostrom után nála jelentkező küldöttségnek szárazon azt felelte, hogy megelégszik azzal, ha a háború után a pesti egyetemen a vegytan tanára lehet. Nem volt ez üres póz, hanem régóta formált szerep. A harcok után az eke szarva mellé visszatérő Cincinnatus kései mását, a laboratóriumába vonuló vegyész-tábornokot alakította. A demokratikus polgári erények szobrát próbálta megformálni saját életéből. Nem az életnek, a történelemnek élt, a történelem örökkévalóságába akart bevonulni, mint hős hadvezér, később mint az ügy mártírja. Ezért a már nem is emberi becsvágyért büntette a sors az áruló megszégyenítő bélyegével.

A hadügyminiszter. A tavaszi hadjárattal Görgei megszűnt Kossuth teremtménye lenni, felnőtt melléje, és ha még nem is volt vetélytársa, mindenesetre az egyetlen, aki azzá válhatott. Kossuth ezért a fővezérség helyett a hadügyminiszteri tárcát ajánlotta fel neki. A taktika elég átlátszó volt ahhoz, hogy a mögötte rejlő szándékot bárki felfedezhesse és mind Kossuth, mind Görgei környezetében sokan akadtak, akik a kettejük közti ellentét szításával akarták saját érvényesülésüket előmozdítani. Ez a világon bárhol és bármikor így volt és így is marad. Ha veszélyes is, önmagában még nem végzetes. Végül is nem az intrikusok állították őket szembe egymással, hanem a nemzetközi helyzet alakulása.

Május 12–13-án az orosz csapatok előőrsei átlépték a határt anélkül, hogy egyetlen európai hatalom kormánya tiltakozott volna a beavatkozás ellen. 17-én Görgei már elég pontos adatokkal rendelkezett a határon felvonuló orosz egységekről.[32] Akárcsak kortársainak nagy része, a cári intervenciót ő is a függetlenségi nyilatkozat közvetlen következményének tartotta és a nyilatkozat kiadását okolta a politikai és katonai helyzet végzetes megromlásáért. *A magyar kormány Jellasics ellen, ha kellő erélyt tanúsít, biztos győzelemre számíthatott, Windischgrätz-cel szemben még sikeres védelmi harcra nyílt lehetőség, a közösen fellépő osztrák és orosz haderők ellenében azonban semmi, de semmi kilátása sem lehetett a győzelemre.* A népjog és a zsarnokság közötti nagy európai harc helyett Magyarországnak két császárság ellen vívott egyenlőtlen küzdelmére került sor.

A Gödöllőn elhangzott érvek hatása szertefoszlott, és a visszájára forult. Görgei most már úgy látta, hogy Kossuth április 14-én jóvátehetetlen hibát vétett, és a magyar szabadságharc katonai vezetését megoldhatatlan feladat elé állította. Csalódott tehát Kossuthban, és másodszor – ezúttal véglegesen – elvesztette a kossuthi vezetésbe vetett bizalmát, egyre nyíltabb ellentétbe kerülve a kormányzóval.

Ha a cári csapatokat a függetlenségi nyilatkozat hozta Magyarországra, a nyilatkozat visszavonásával – így szólt a feltételezés – a velük való harcnak is elejét lehetne venni. Erre készülődött Debrecenben, erőszakos katonai fellépésre is gondolva, de csakhamar belátta, hogy ezen az úton nem érhet el sikert. A békepárti képviselőkkel való egyetlen találkozása kölcsönös kiábrándulással végződött. Ideje sem igen volt rá, hiszen mindössze egy hétig maradt Debrecenben. Mai történetírásunk ezt a tettekig el nem jutott szándékot – egy ellenforradalmi jellegű katonai diktatúra bevezetésének tervét – tekinti a Görgeit terhelő legsúlyosabb vádpontnak. Valóban ellenforradalomról volt szó? Akik ezt állítják, Görgeit a társadalmi demokratizálódással szembeforduló vagyonos köznemesség képvise-

[32] Ld. Ludvighnak Kossuthoz e napon írt levelét. Közli: *Steier L.:* Az 1849-iki trónfosztás. Genius. 307. és köv.

lőjének tüntetik fel, akit éppen a demokratizálódás késztetett a Kossuth elleni fellépésre. De miért kell az egymással szembeforduló politikusok mögött minden esetben és minden áron belpolitikai, vagy társadalmi ellentéteket keresni? A nemzetközi helyzet eltérő megítélése és az ebből adódó következtetések levonása nem sodorhatja-e ellentétes utakra ugyanannak az osztálynak alapjában véve azonos érdekű képviselőit? Ezt a feltételezést csak az a gondolkozásmódunkban szívósan továbbélő szemlélet veti el, mely ha el is ismeri a nemzetközi tényezők szerepét, csak alárendelt jelentőséget tulajdonít nekik.

Hasonló társadalmi-politikai folyamatok nagyon is eltérő nemzetközi körülmények között játszódnak le. A francia forradalom egy európai nagyhatalom forradalma volt, olyan államé, mely erősebb volt minden egyes országnál, amely reá támadt, és még azok szövetségével szemben is sikerre számíthatott, ha kérlelhetetlen eréllyel folytatja a küzdelmet. A jakobinus diktatúra erőfeszítéseinek súlypontja a belső ellenség elleni harc volt, 1848–49. magyar forradalmában azonban ez hamar áttevődött a külső ellenséggel szembeni ellenállásra. Magyarország nem volt nagyhatalom – még csak nemzetközi kapcsolatokkal rendelkező önálló államocska sem –, hanem egy birodalom belső önkormányzattal bíró része, amely a legkövetkezetesebb, a legforradalmibb diktatúra bevezetése esetén sem lehetett egyenrangú ellenfele az őt fenyegető hatalmaknak. A magyar köznemesség elsősorban nem a vagyonát féltette, hanem az ország nagy nehezen megszerzett politikai vezetését, amelyet az ellenség – a Habsburg-ház új összbirodalmi abszolutizmusa – ismét ki akart ragadni a kezéből, és ami megosztotta, az elsősorban a küzdelem várható kimenetele volt. Wesselényi már 1848 szeptemberében kimondta kertelés nélkül: „Nem az a kérdés, van-e okunk, jogunk magunkat habár a forradalom terére lépve is, védeni. A kérdés az, van-e erőnk magunkat katonai erővel és fegyverrel megoltalmazni. Én azt mondom, mély fájdalommal, levert érzettel mondom, hogy nincs."[33] Azok, akik külföldre menekültek, vagy vidéki magányukba húzódtak, azért tették, mert nem bíztak a fegyveres ellenállás sikerében, bármilyen érvekkel is indokolták akkor vagy később magatartásukat. Mások – láthattuk – egy korlátozott háborúban reménykedtek, amely kompromisszumhoz vezethet, és nagyon kevesen hittek az események olyan alakulásában, mely a teljes katonai győzelem kivívását lehetővé teszi, de ezek nem annyira a magyar fegyverek erejébe vetették bizalmukat, mint inkább a nemzetközi helyzet kedvező alakulásába. Végül voltak olyanok, akik hol az egyik, hol a másik lehetőséget látták kirajzolódni maguk előtt, aszerint, hogy milyen információkhoz jutottak az események forgatagában.

Görgei, az őrnagy, amikor Roth és Phillipovics granicsárjait kergette, nem sokat törődött a nemzetközi helyzettel és az európai erőviszonyokkal, Görgeinek, a fővezérnek, a hadügyminiszternek viszont *ezekre is kellett gondolnia,* hogy az adott helyzetben megtalálja a leginkább célravezető stratégiát. A szófukar, magába zárkózó tábornok ezek mérlegelésével birkózott, hogy reális, azaz megvalósítható hadicélt tűzzön serege elé.

Hogy forradalom és ellenforradalom között ha egyszer kenyértörésre kerül sor, nincs lehetőség megegyezésre?[34] A küzdelmet nálunk a legtöbben nemcsak, sőt talán elsősorban nem ezekben a kategóriákban szemlélték, hanem a magyar történelem előző

[33] Részletesen ismerteti e beszédet *Trócsányi Zsolt:* Wesselényi Miklós. Budapest, Akadémiai, 1965. 547–549.

[34] Ld. *Spira György:* Magyarország története. VI/1. kötet. 305.[35]

századainak tükrében, és ennek alapján a szatmári pontoknál kedvezőbb kompromisszum kiharcolására törekedtek, tekintettel a császári haderő és a magyar seregek között mutatkozó – az 1710–11. évinél sokkalta kedvezőbb – erőviszonyra. Kossuth és Görgei felfogása közötti különbségek – amelyek nem voltak eleve adottak és távolról sem változatlanok – nem bel-, hanem külpolitikai téren mutatkoztak, és végső ellentétüket is külpolitikai kérdés okozta: a cári intervencióért való felelősség és az intervenció elhárításának módja![35]

Régóta tisztázott dolog, hogy az intervenciót nem a függetlenségi nyilatkozat váltotta ki. Az orosz katonai segélyre vonatkozó tárgyalások jóval április 14-e előtt megindultak. Az osztrák minisztertanács április 19-én döntött a segélykérés ügyében, mielőtt még a függetlenségi nyilatkozatról tudomást szerezhetett volna. Mire annak híre Bécsbe érkezett, már kész volt az elvi megállapodás a két kormányzat között.[36] Az intervenciót nem a nyilatkozat okozta, hanem a győzelmes tavaszi hadjárat, tehát nem annyira Kossuth, mint inkább Görgei. Isaszeg, Nagysalló és Komárom – Görgei várakozásaival ellentétben – nem teremtették meg a kiegyezés lehetőségét, ahhoz Ausztria nemzetközi elszigetelődése és az elszigeteltséget kifejező Solferino és Sadowa kellett.

Szögezzük le: az alapvető kérdésben Kossuthnak igaza volt. Kossuth tudta jól, hogy 48 márciusának vívmányait csak egy forradalmi Európában lehetett kiharcolni, és sejtette, hogy csak egy forradalmi Európával együtt lehet maradéktalanul megvédeni.[37] Ezért várta és vállalta a magyar szabadságharc internacionalizálását. Ha a küzdelem kiszélesítése nem sikerül – gondolta –, a szabadságharc elkerülhetetlenül bukásra van ítélve. A függetlenségi nyilatkozat kiadásával Kossuth nem csupán a békepárt mesterkedéseit akarta keresztülhúzni, hanem az európai forradalmak kihunyóban levő parazsát akarta új lángra lobbatani. Egy győztes, független Magyarország például szolgálhatott volna Európa népeinek, és ezáltal a magyar szabadságharc is kiszélesedett volna a népek jogainak a zsarnokság elleni nagy európai küzdelmévé. Erről Görgeit is meg tudta győzni, de csak átmenetileg, mert a küzdelem kiszélesedett ugyan, de nem a Kossuth által várt és ígért irányban. Debrecen nem volt Párizs, nem volt az az archimédeszi pont, ahonnan a vén Európát ki lehetett volna sarkaiból fordítani. Nem Európa mozdult meg, hanem a cár, Európa csak az intervenció minél gyorsabb lebonyolítását kívánta. „Finissez en vite" – mondotta Palmerston.

Kossuth tehát tévedett – nem a fejlődés általános irányának, távlatainak, hanem a nemzetközi helyzet közvetlen alakulásának megítélésében. Rendes diplomáciai kapcsola-

[35] Feltételezem, hogy Görgeinek a trónfosztást egyre élesebben bíráló hangja mögött lelkiismeret-furdalás lappangott, amiért azt Gödöllőn nem ellenezte *kellő határozottsággal és eréllyel*, amiért hagyta, hogy Kossuth retorikájának hatása alá kerüljön. Erre azonban valóban nincs semmiféle írásos adat, hacsak az előbb idézett „elfogódottság" nem.

[36] Ld. *Jánossy D.*: Die russische Intervention in Ungarn im Jahre 1849. A Bécsi Magyar Tört. Intézet Évkönyve. Budapest, 1931. 327.; *Andics E.*: A Habsburgok és a Romanovok szövetsége. Az 1849. évi magyarországi cári intervenció diplomáciai előtörténete. Budapest, Akadémiai, 1961. 452.

[37] Tegyük hozzá azt is, Kossuth mindenki másnál jobban és hamarább ismerte fel a Habsburg monarchia jellegét és a mindenkori bécsi kormányok politikájának lényegét. Ezért győzhette le Széchenyit, majd 1848 nyarán és őszén Batthyányt és legvégül azért gyűrhette maga alá Görgeit is, mert a bécsi kormány az ellentétek kiélezéséhez, a kenyértöréshez vezető politikájával, a megtorlás könyörtelenségével – egyébként saját objektív érdekeivel ellentétben is – következetesen az ő malmára hajtotta a vizet.

tok híján nem ismerhette az európai kormányok álláspontját, nem követhette pontosan az események menetét, hiszen még külföldi újságok is csak elvétve, nagy késéssel kerültek a kezébe.[38]

A cári intervenció lehetőségével mindenesetre számolni kellett, bekövetkezése mégis készületlenül találta a kormányt. Országos böjt elrendelésével, keresztes háború meghirdetésével, harangkongatással – valljuk be őszintén – saját tehetetlenségét leplezte. Görgei volt az, aki ebben a helyzetben épkézláb javaslattal állt elő: A kormány alkudozásokkal kísérelje meg az orosz hadsereg felvonulását késleltetni, és addig is fordítson minden erőt az osztrákok ellen. Tervét a június 26-i minisztertanács elfogadta.

A „választott" fővezér. Az osztrákok elleni hadművelet azonban balsikerekkel kezdődött. Haynau gyorsan átcsoportosította seregét, és átvéve a kezdeményezést, a fővárost fenyegette. Ennek hírére a június 29-i minisztertanács a magyar haderőnek az Alsó-Tisza és a Maros mentén való összpontosítását határozta el.

Nem kell katonai szakértőnek lenni az új összpontosítási terv pesszimizmusának felismeréséhez, mely harc nélkül feladta volna az ország legnagyobb részét, mindazokat a területeket, ahonnan bármiféle ellentámadást lehetett volna indítani. Embert még csak össze lehetett gyűjteni a Tisza–Maros szögében, de felszerelni és ellátni semmi esetre sem. A terv lényege a kormány menekülésének fedezése volt. Kossuth minden bizonnyal rádöbbent arra, hogy a további harc már csak időnyerésért folyik, az elkerülhetetlen vég elodázását szolgálja.[39]

A kritikus június végi, július eleji napokban tehát a kormány volt defetista. Görgei makacsul ragaszkodott saját, előzőleg jóváhagyott tervéhez, mert az osztrákok ellen még katonai sikereket remélt és – ahogyan azt a július 2-i komáromi csata megmutatta – nem is alaptalanul.

Ebben a csatában Görgei egy huszárroham során súlyos fejsebet kapott. A sebet rosszul kezelték, a fővezér élete veszélyben forgott. Ekkor érkezett Komáromba annak a híre, hogy Kossuth Görgeit elmozdította, és Mészárosra bízta a fővezérséget, ami a hadseregben a tiszafüredihez hasonló forrongást idézett elő. A tisztek többsége kijelentette, hogy csakis Görgeinek engedelmeskedik, aki most már nem a kormány, de a sereg bizalmából maradt annak élén.

Bárki más a kínzó fájdalmak dacára megkönnyebbülten fogadta volna a sors intését. Enyhébb seb is elegendő jogcímet adhatott ahhoz, hogy a sebesült hős babérjaival Komáromba zárkózva várja be a háború végét. Görgei mégis a másik lehetőséget választotta, mert a hadsereget most már az ő hadseregének érezte és magát egyénileg, a legszemélyesebb módon felelősnek azért, hogy a vereségtől és a széthullástól megmentse. Emiatt rázatta magát a könnyű szekéren, félig öntudatlanul a hallgatagon menetelő katonák között, és amikor éppen eszméleten volt, keserű gúnyban öntötte ki afeletti

[38] Ld.: *Horváth Jenő:* Magyar diplomácia. Bp. Pfeifer, 1928. 65.

[39] Görgei terve viszont – azaz, hogy a kormány vagy csatlakozzék Komáromban a fősereghez, vagy tegye székhelyét Nagyváradra, azért volt elfogadhatatlan Kossuth számára, mert Komáromban elvesztette volna ellenőrzését az ország, Nagyváradon pedig a Komárom körül összpontosított fősereg felett, és az erdélyi, valamint a tartalék seregre támaszkodva, korántsem érezhette volna magát biztonságban az előnyomuló cári hadakkal szemben. Politikailag tehát csak a rossz és a rosszabb között volt választási lehetőség, ami viszont jellemző az általános helyzetre.

mérgét, hogy egy elhibázott haditervet kell végrehajtania. A kilátások a lehető legnyomasztóbbak voltak, és annak, aki ezeket végiggondolta, bele kellett hogy roppanjon. Az osztrákokkal való egyezkedésről nem lehet szó, az orosz és az osztrák seregeket viszont lehetetlen megverni. Európa magára hagyta és „leírta" a magyar szabadságharcot. Vállalni kell-e, vállalja-e ilyen körülmények között a biztos vereséget?

Ha az ember egyszerre két egyaránt erős ellenféllel áll szemben – akár katona, akár politikus –, az első gondolata az kell, hogy legyen, miként válassza el a kettőt egymástól. Ennek megfelelően járt el Görgei akkor, amikor a nála parlamenterként jelentkező Katlarov százados és Rüdiger hadnagy útján azt a szóbeli üzenetet küldötte Paszkievicsnek, hogy „Magyarország legszorongatóbb állásában inkább orosz fejedelmet fogadna el, mint osztrákot". Erről a kijelentéséről a kormányt is értesítette, mely július 29-i ülésén az április 14-i nyilatkozatot úgy értelmezte, miszerint az csupán a Habsburg-ház trónfosztását mondotta ki, de nem döntött az államforma kérdésében. Nincs tehát akadálya annak, hogy az ország más dinasztia tagját ismerje el uralkodójának. Egyúttal megbízta Szemere miniszterelnököt és Batthyány külügyminisztert, hogy Görgeihez utazzanak az oroszok szándékainak felderítése végett. A két miniszter augusztus 5-én Paszkievics herceghez hivatalos iratot juttatott el, amelyben burkolt formában felajánlották Magyarország koronáját a cári családnak, majd Szemere másnap Görgeivel új, még határozottabb tartalmú iratot szerkesztett, amelyet Pöltenberg tábornok és Beniczky Lajos vittek az orosz táborba.

Az oroszokkal való tárgyalásokhoz Görgei gondosan „átprogramozta" magát. Következetesen szaggatta el mindazokat a szálakat, amelyek a forradalomhoz fűzték. Arisztokrata származású, franciául társalgó törzstisztektől körülvéve[40] érintkezett a cári haderő vezetőivel, akik meglepetve fedezték fel, hogy saját osztályukhoz tartozók ellen kell harcolniok. Szemere, aki intrikus természete mellett – vagy talán éppen azért – jó megfigyelő volt, Nagyváradról azt írta Kossuthnak: „Ő (ti. Görgei) midőn csüggedt lőn, aristocrata lőn – ha ugyan mindig az nem volt – s a demokratákból szeret csúfot űzni . . ."[41]

Aki a Romanovokat szereti, egy cári tábornok szemében rossz ember nem lehet. Bárhogy minősítsük is Görgei magatartását, annyi bizonyos, hogy sikerült az intervenciós hadsereg vezetőinek megbecsülését elnyernie. Ennél merészebb következtetést – adatok híján – nem vonhatunk le. Haynau azonban – amint később látni fogjuk – egészen másra gondolt, amikor Görgei kis seregének sikerült kisiklania Paszkievics nyomasztó túlerejének öleléséből.

Pöltenberg és Beniczky küldetésükről egyrészt jelentésben számoltak be, másrészt Beniczky Világos után, fogságának évei alatt, megírta róla visszaemlékezéseit. A jelentés szerint „A bevezetendő pacifikációra vonatkozó válaszok nagyon általánosan és ki nem elégítően hangzottak, csak azt mondották ki mindig határozottan, hogy Oroszország az Ausztriával kötött szerződés értelmében a magyar ügyekben közvetíteni kíván, anélkül azonban, hogy ebből a maga számára bármiféle jogot igényelne" . . . „Mindent összevéve Rüdiger (Rigyiger) tábornok és környezete határozottan kijelentette, hogy a cár semmi

[40] Parlamenterjei a következők voltak: gróf Batthyány László, báró Mednyánszky Ede, gróf Scherr-Thoss Artur, gróf Esterházy István, gróf Bethlen Gergely, gróf Schmidegg Kálmán stb.

[41] *Steier:* Haynau és Paszkievics. Genius, II. kötet 152.

körülmények között sem engedi meg, hogy bárminő feltételt szabjanak, hanem a fegyverek feltétel nélküli letételét, a lovagiasságába és nagylelkűségébe vetett bizalmat jelölte meg olyan útnak, amelyen kívánságaink nagy részét elérhetjük."[42]

Míg a küldöttség tagjai Paszkievics döntésére vártak, Frolov tábornok, Rüdiger vezérkari főnöke – Beniczky szerint – a következőket mondotta: „Bízzák úgy a saját, mint országuk sorsát uramra, a cárra, a nagy Oroszország lovagias uralkodójára, és a jövő meg fogja győzni Önöket, hogy a feltétlen megadás által elért eredmények legmerészebb álmaikat is felülmulandják . . . Görgei tábornok hadserege egyébként katonai becsületét sem érintve – folytatta tovább – megadhatná magát az oroszoknak, mert az oroszok még le nem győzték, az osztrák hadseregnek pedig meg nem adhatja magát, mert viszont ő győzte le az osztrák fegyvereket."[43]

Frolov egyúttal arra is utalt, hogy az oroszok nem bocsátkozhatnak tárgyalásokba a kormánnyal, csupán Görgeivel, mint a hadsereg parancsnokával. Mi lesz a nem Görgei vezetése alatt álló forradalmi haderőkkel és az ország sorsára vonatkozó politikai kérdések felvetésének lehetőségével? Ezek a meggondolások nyilván közrejátszottak abban, hogy Görgei később Aradon a kormány lemondását és a polgári hatalom ráruházását kérte.

A szabadságharc utolsó jelenetének forgatókönyvét tehát Frolov tábornok írta.

A diktátor. Haynau augusztus 9-én Temesvárnál tönkreverte a déli honvédsereget, és Görgeinek most már nem volt kivel, nem volt mivel egyesülnie. Gyakorlatilag nem maradt más feladata, mint hogy a kormány menekülését fedezze, és ha tud, maga is török földre húzódjon. Azt a gondolatot azonban, hogy a Komáromtól Aradig tartó hosszú hadmenetnek, mely a fővezértől és közkatonától egyaránt emberfeletti erőfeszítést követelt, ne lett volna más értelme, mint annak a kormánynak biztos menekülése, mely – véleménye szerint – meggondolatlan politikájával kilátástalan harcba döntötte az országot, mely meghiúsította az osztrákok ellen Komáromnál, majd Arad és Temesvár között még elérhető taktikai sikereket,[44] Görgei semmiképpen sem tudta elfogadni. Nem kétséges, hogy Kossuth iránti ellenszenve is közrejátszott abban, hogy az emigrálás lehetőségét elvetette, de a fegyverletétel melletti döntésének nem ez volt az igazi oka, hanem az oroszok jóindulatába, közvetítésébe vetett reménység.

Mennyiben volt ennek reális alapja? A későbbi fejlemények fényében – semmi, de a válasz mégsem ilyen egyszerű. Tény, hogy a cári tisztek magatartása nemcsak a fegyverletétel előtt, hanem közvetlenül utána is azt sugallta, mintha feladatuk nem a harc, hanem a megbékítés lett volna. Tény, hogy orosz részről – Miklós cártól az egyes tábornokokig – a kegyelem gyakorlását ajánlották az osztrákok figyelmébe.

Haynau megdöbbenéssel írta Ferenc Józsefnek: „Rüdiger gróf kétkedésének is adott kifejezést a rebellisek fő céljainak gonoszsága és felforgató tendenciái felett . . . ezek csakis az osztrák kormány balfogásai és kétszínű eljárása miatt voltak kénytelenek

[42] *Beniczky Lajos:* Visszaemlékezései és jelentései. Budapest, MTT. 1924. 687.

[43] *Beniczky* i. m. 344–350.

[44] Haynau Komárom előtt összevont seregének alig több mint a felével, mindössze 28 ezer emberrel érkezett Temesvár elé. A két honvédsereg egyesülése esetén nemcsak jelentős túlerővel, de harcedzett csapatokkal találta volna magát szemben és bajosan érhetett volna el döntő sikert. Miért hátrált Dembinszky Arad helyett Temesvár alá? Miért fogadta el ilyen körülmények között Bem a csatát? Nem tudott a komáromi sereg közeledéséről?

ellenálláshoz folyamodni, ... Ebből erednek az amnesztiára és a foglyok szabadon bocsátására vonatkozó tanácsok ..." „Én követeltem – írta Haynau ezúttal Radetzkynek –, hogy minden fajtájú rebellis nekem kiszolgáltatandó; ebbe (ti. Rüdiger) beleegyezett, azonban egyúttal lelkemre kötötte az amnesztiát ... Én kitérő választ adok neki."[45] Egy másik levelében az orosz fővezérről szólott: „Paszkievics mindnyájuk részére amnesztiát kért tőlem, én kereken visszautasítottam ... Paszkievics gyalázatos szerepet játszott Ausztriával szemben ... Szándéka az volt, hogy engemet megveret, és azután fellép, mint közvetítő."[46]

Az oroszok közvetítésére, az általános amnesztia érdekében érvényesítendő befolyásukra épített remények tehát nem voltak teljesen alaptalanok és Rüdigeréket sem lehet rosszhiszeműség miatt elmarasztalni. *Az orosz kombináció alapvető hiábja az volt, hogy a cári tisztikar hangulatából, az osztrákok iránti leplezetlen ellenszenvéből indult ki, nem pedig a két birodalom kormányainak általános politikájából.* Az illúziók kergetését oly szigorúan elítélő Görgei maga is egy illúziónak esett áldozatul. Ez pedig több volt, mint bűn – hiba! –, mely kegyetlenül megbosszulta magát. Miklós cár nagyon jól tudta, hogy a honvédek annak a közép- és kelet-európai rendszernek az alapjait támadták, amelynek legfőbb őre éppen ő volt, és mint az önkényuralom első számú képviselője, nem léphetett fel „rebellisek" védelmében, nem diktálhatott nagylelkűséget az osztrák kormánynak anélkül, hogy saját elveivel ne kerüljön ellentétbe.

Augusztus 9–10-ének éjszakáján került sor az aradi vár kazamatáiban Kossuth és Görgei utolsó találkozására. Kossuth – a legendával ellentétben – már elvesztette a küzdelem sikeres folytatásába vetett reményét, míg Görgei az orosz ígéretekben bízva még látott maga előtt lehetőségeket. A féklyaláng fénye melletti beszélgetés során Kossuth nem a Stíriába, Itáliába való előnyomulásra akarta rávenni Görgeit, hanem minden bizonnyal azt igyekezett tőle megtudni, hogy mennyire jutott az oroszokkal? Nem kellett őt lemondásra kényszeríteni, önként adta át helyét abban a hiszemben, hogy Görgei tárgyalásokkal még elérhet valamit. Lugoson Szemere is, Bem is, sikertelenül próbálták a harc folytatására rábírni. Kossuth mindkettejüknek elutasítóan válaszolt, illetve olyan feltételeket szabott, amelyekről tudta, hogy az adott körülmények között megvalósíthatatlanok. Csak török földön, amikor értesült arról, hogy Görgei mit sem ért el, ragadta ismét magához a vezetést.

Valóban Görgei volt az, aki Kossuthot az öngyilkosságról lebeszélte? Ezt az állítását nyugodtan elhihetjük. Görgei nem akarta, hogy Kossuth legyen a nagy küzdelem mártírja, mert *ezt a szerepet magának szánta.* Sokszor megfontolta, mi történik, ha az orosz közvetítés mégsem lesz eredményes? Az ígéretek szépen hangzottak, de mindvégig csupán ígéretek maradtak, amelyekre biztosan építeni nem lehetett, és ez a bizonytalanság érezhetően ott vibrált az utolsó aradi napok feszültségében. Görgeinek erre az esetre is volt elképzelése, és a fegyverletétel szándékát bejelentő levélben azt írta Rüdigernek: „Ezen alkalommal őfelsége a cár nagylelkűségébe vetem bizadalmamat, hogy ő azon számos derék bajtársamat, akik mint korábbi osztrák tisztek, a viszonyok hatalma által ezen Ausztria elleni szerencsétlen harcba belesodortattak, nem fogja egy bizonytalan sorsnak, és egy mélyen megszomorodott nemzetet, mely az ő igazságszeretetéhez folya-

[45] *Steier* i. m. II. kötet 357–359.
[46] *Steier* i. m. II. kötet 423.

modik, nem fog ellenségei szilaj bosszúvágyának védtelen kiszolgáltatni. *Talán elég lesz, ha egymagam leszek annak áldozatja.*"[47]

Ha a cár – Rüdiger és Frolov ígéretei dacára – nem bizonyul sem lovagiasnak, sem nagylelkűnek, akkor – vélte Görgei – az osztrákok bosszúja elsősorban őt kell, hogy sújtsa. Biztosra vette, hogy az osztrák szoldateszka sokkal kevésbbé bocsátja meg a tavasszal rámért vereségek szégyenét, mint a debreceni trónfosztást. Az a lehetőség, hogy ő, a legsúlyosabban kompromittált magyar tábornok kegyelmet kapjon, miközben beosztottait a vesztőhelyre viszik, egy pillanatra sem fordult meg a fejében. Ha valakinek halállal kell lakolnia, az csakis ő lehet, és így a szabadságharcnak nemcsak legsikeresebb hadvezére, de egyúttal első[48] – és talán egyetlen – mártírja lesz. Ezzel pedig sikerül Kossuthot végleg legyőznie, mert történt légyen közöttük bármi, kivégzése esetén a Görgei nevet Kossuth is csak kalaplevéve, imára kulcsolt kézzel ejtheti ki.

Móricz Zsigmond írta, aki még találkozott Visegrádon az öreg Görgeivel: „Csak egyetlen szépséghiba van ebben az életben, éreztem akkor, hogy él."[49]

Miért maradt életben?

Rüdiger tábornok a fegyverletétel után adott ebéd alkalmával a honvédtisztek jólétére és a kölcsönös, meleg visszaemlékezésre ürítette poharát. (Bizonyára nem tette volna, ha sejti, milyen sors vár vendégeire.) Görgei tehát fokozott reményekkel nézett a Paszkieviccsel való nagyváradi találkozó elé. Életének legnagyobb csalódása várt rá. „Bátyám – írta Görgey István – levert, komor kedéllyel tért vissza. Elmondotta néhányunknak a legbizalmasabb körben, hogy a varsói herceg négyszemközt fogadta, és hogy csakugyan kicsinyesen viselte magát, de végtére jóakarólag." „Ön engem megtámadni merészelt! – ripakodott rá – Hogy mert Ön engem megtámadni? . . . De ámbár későn, Ön előttem tette le a fegyvert önként, és ezért Önnek biztosítom életét." Az ország ügyéről, politikai kérdésekről szó sem volt, Görgei hosszas könyörgésére Paszkievics csak annyit ígért, „hogy a többi magyar tábornokok és tisztek érdekében is érvényesíteni fogja befolyását. De közben a 'politikát' emlegette, mely közbenjárásának neki kevés reményt nyújt sikeréhez".[50]

Miért fogadta el Görgei a kegyelmet? Nyilvánvalóan azért, mert azt hitte, csak első aktusa a bajtársaira is kiterjedő, szélesebb körű amnesztiának. Ha Paszkieviccsel való találkozása kiábrándítóan alakult is, még reményt meríthetett abból, hogy Zichy Ferenc, a varsói herceg mellé beosztott osztrák főbiztos, tőle kért politikai támogatást annak jeleként, hogy nemcsak az oroszok, de még az osztrák kormány szolgálatában álló politikusok egy része sem sejtette, mire készül Schwarzenberg, a mindenható miniszterelnök. Görgei a kegyetlen valóságra csak október 6-án döbbenhetett rá, és magatartásának végzetes kétértelműsége ekkor vált előtte nyilvánvalóvá.

Miért nem lett ekkor öngyilkos?

Erre a kérdésre Görgei Károlyi Györgynéhez írt 1850. május 14-i levelében így válaszolt: „Ezen irtózatos gyanú ellenében (hogy ti. a kegyelmet valamely alávaló cseleke-

[47] *Görgey István:* 1848–49-ből. Budapest, Franklin, III. kötet. 570–571.

[48] Azt, hogy első, nem szó szerint értendő, hiszen Haynau fővezéri működésének kezdetén már kivégeztette Gruber és Mednyánszky honvédtiszteket.

[49] Nyugat, 1931. II. kötet. 70.

[50] *Görgey István:* 1848–49-ből. III. kötet. 631. és köv.

det által járta ki) nem maradt más fegyverem, mint szavam és életem. Szavam, amellyel ünnepélyesen kijelentem, hogy az amnesztiámban éppoly ártatlan vagyok, mint az október 6-a szörnyűségeiben. Életem: hogy ezen kijelentésemet lehetőség szerint bebizonyítsam. Ha véget vetek életemnek, azzal jogot adok rágalmazóimnak azt mondani, hogy a lelkiismeret furdalásai bírtak az öngyilkosságra. Nekem tehát élnem kell . . ."[51]

Az érvelés logikus, de az öngyilkosjelöltek nem racionális érvek hatására dobják el vagy őrzik meg életüket. Görgei 1916-ban, életének 99. évében halt meg! A természet két ember számára elegendő életerőt, energiát oltott szervezetébe. Ez tette képessé arra, hogy a politikai megsemmisülést és az erkölcsi megbélyegzést túlélje.

A klagenfurti internált. Orosz politikájának teljes csődje után, miközben klagenfurti magányában visszaemlékezéseit írta, Görgei még egyszer és utoljára át- és újraértékelte egész működését. Most már cáfolta, hogy bármiféle illúziói lettek volna az orosz közvetítést illetően, és a korona felajánlását a Romanovoknak – ami pedig az ő ötlete volt[52] – a kormány nyakába varrta. Inkább letagadta tettének – menthető – politikai indítékait, semhogy hiszékenységben, tévedésben marasztalják el. Ott és akkor alakította ki magáról azt a képet, mely a köztudatban róla él. A legitim uralkodóház által szentesített törvényekhez való hűség, a forradalmi mozgalmak elvetése vált az emlékiratok vezérmotívumává. Zichy Ödön elítélését hosszasan mentegette, a váci kiáltványban az „idétlen republicanus izgatásokkal" szembeni fellépés kapott hangsúlyt, és a debreceni trónfosztás lett a bukás kizárólagos oka, melytől Görgei hasztalan óvta Kossuthot. Nemcsak Kossuth, hanem mindenki, aki letért erről az alapról, a radikálisok, a republikánusok, a forradalmi mozgalmak hazai és külföldi képviselői felelőtlen kalandorok és – ha egyenruhát viseltek – tehetségtelen katonák voltak, akiknek legkisebb hibáját és mulasztását is minduntalan a szemükre veti. Torzképe lett ez nemcsak a szabadságharcnak, de saját működésének is – pedáns németséggel írt kétkötetes „Nagyidai cigányok" prózában.

Miért tette? Mert úgy érezte, hogy az árulás vádjára, Kossuth övön aluli ütésére hasonlóval kell válaszolnia? Utóbb maga is elismerte, hogy emlékiratainak megírásához oly időben fogott „amikor egynémely történetek feletti legmélyebb belső felháborodásom legyőzhetetlen hatalommal egész valómnak minden idegszálát lázongásban tartotta . . ."[53] Vagy azt hitte, hogy a függetlenségi nyilatkozat irányának lejáratása szükséges ahhoz, hogy az idegen fegyverekre támaszkodó összbirodalmi neoabszolutizmust támadhassa? Könyvét idehaza a magyar közvélemény elutasította, az osztrák rendőrség – természetesen más okból – valamennyi fellelhető példányát elkobozta, kiadóját fogságra ítélték, és a szerző személyét – hiába követelte Windischgrätz példás megbüntetését – csak a cárra való tekintetből kímélték. Görgei István a könyvet később már úgy értelmezte, mint az 1867-es kiegyezés gondolatának első jelentkezését, legkorábbi ideológiai megalapozását.

[51] *Görgey István:* Görgey Arthur a számüzetésben. Budapest, MTA. 1918. 70.

[52] Igaz, Kossuth is foglalkozott azzal a gondolattal, hogy az ország függetlenségének nemzetközi elismertetése és annak biztosítása érdekében a magyar trónra az európai uralkodóházak valamelyik tagját hívják meg. A kombinációk között szerepelt Lajos Fülöp fia, Leuchtenberg herceg a cár veje, stb. Ezek az elgondolások azonban nem lépték túl a tervezgetés stádiumát.

[53] *Görgey István:* Görgey Arthur a számüzetésben. Bp., MTA, 1918. 113.

Engelst felháborította a „Mein Leben und Wirken". „Görgei könyve galád, hihetetlen milyen kicsinyesen ír, milyen gyalázatosan bornírt . . ." A szigorú kritika végére azonban meglepő fordulattal hozzátette: „E rosszindulatból fakadó korlátoltsága ellenére Görgei – ez mindenütt észrevehető – mégis felette áll valamennyinek."[54] Véleményét később is megismételte: „Görgei marad a legény, aki felette állt mindenkinek."[55]

Valóban felette állt kortársainak?

Bizonyára kevesen gondolták végig annyiszor és olyan alaposan a magyar függetlenség problémáját, és még kevesebben tettek érte annyit, mint Görgei. Emberfeletti elszántsággal igyekezett felnőni a vállalt feladatok nagyságához, és a mind nyomasztóbbá váló nemzetközi helyzet szorításában, politikailag belső hajlamaival ellentétesen egyre inkább jobbra tolódva, kereste hol a katonai, hol a politikai megoldást – a harcot vagy az egyezkedést, esetleg éppen a cári közvetítést – végül is sikertelenül. Megoldást sem ezen, sem azon, sem amazon az úton nem találhatott. Miután minden erőfeszítése hiábavalónak bizonyult, miután (a vele kapcsolatban nagyon is indokolt vegyészi hasonlattal élve) a legnagyobb igyekezettel végrehajtott kísérletsorozat sem igazolta a kiindulópontul felvett hipotézist: – a független Magyarország lehetőségét a 19. század közpének Európájában – összetörte lombikjait, és mint megvalósíthatatlant, elvetette magát a hipotézist is.

Hogyan írta Móricz Zsigmond? „Én ma úgy érzem, a Görgei-tragédia a magyarság tragikuma."[56]

[54] *Marx és Engels* Magyarországról. Bp., Kossuth, 1974. 73–74.
[55] *Marx és Engels* i. m. 81.
[56] Nyugat, 1931. II. kötet 70.